Pierwsza historyczna wzmianka o Przedborzu - 1145? (Pawe□□ ZiÄ□ba)

18.06.2012.

Do□□Ä□ czÄ□sto w literaturze i w r□łżnych lokalnych opracowaniach, artyku□□ach jak r□łwnie□ż w Internecie, spotyka siÄ□ informacjÄ□ na temat tego, □że pierwsza wzmianka o Przedborzu zawarta jest w tzw. bulli gnie□□nie□□skiej, czyli dokumencie wystawionym w Pizie przez papie□ża Innocentego II w 1136 roku. Jest to informacja fa□□szywa, poniewa□ż w bulli tej na 410 nazw miejscowo□□ci i nazwisk wystÄ□pujÄ□cych w Polsce, nie ma wzmianki na temat Przedborza. W wielu pracach wspominajÄ□cych Przedb□łrz w kontek□□cie bulli z 1136 roku czÄ□sto spotkaÄ□ mo□żna te□ż b□□Ä□dnÄ□ informacjÄ□, □że dokument ten wymienia przeprawÄ□ na Pilicy w Przedborzu z kt□łrej zyski w postaci myta i c□□a czerpa□□ arcybiskup gnie□□nie□□ski. Informacja taka pozbawiona jest podstaw.

Je□□li chodzi o teren, na kt□łrym po□□o□żony jest Przedb□łrz, to w bulli znajdujemy jedynie informacjÄ□ odnoszÄ□cÄ□ siÄ□ do ziem sieradzkiej i □□Ä□czyckiej, kt□łre przecina□□a rzeka Pilica ale informacji na temat izb celnych na jej przeprawach brak:

Item de castello Ziraz, Spitimir, Malogost, Rospra, Lunciz, Voibor, Sarnov, Skrin plenarias decimationes annone, mellis, ferri, pellium vulpinarium et mardurinarum, de placito, de tabernis, de foris, de theloneo, tam in ipsis castellis, quam in locis eis adiacentibus per omnes transitus.

Co znaczy: „R□łwnie□ż z grod□łw: Sieradza, Spicymierza, Ma□□ogoszcza, Rozprzy, □□Ä□czycy, Wolborza, □□arnowa pe□□ne dziesiÄ□ciny ze zbo□ża, miodu, □żelaza, sk□łrek lisich i kunich, z op□□at z karczem, z targ□łw, z c□□a tak w samych grodach, jak i miejscowo□□ciach im podleg□□ych na wszystkich przej□□ciach”.

W dokumencie z 1136 roku, jak widaÄ□, wymienione sÄ□ tylko g□□□łwne grody kasztela□□skie ziemi □□Ä□czyckiej i sieradzkiej. Wymieniona jest Ma□□ogoszcz jako g□□□łwny gr□łd kasztelanii ma□□ogojskiej w sk□□ad kt□łrej wchodzi□□y tereny na kt□łrych po□□o□żony jest Przedb□łrz. Sam Przedb□łrz nie jest w akcie tym wspomniany.

Problem o wiele ju□ż szerszy stanowi druga data pod kt□łrÄ□ wymienia siÄ□ pierwszÄ□ wzmiankÄ□ o wsi Przedb□łrz. Wzmianka ta pochodzi z tzw. falsyfikatu trzemesze□□skiego, noszÄ□cego datÄ□ 28 kwietnia 1145 roku. Badania nad tym dokumentem dowiod□□y, i□ż spisany on zosta□□ dopiero w latach 30-tych XIII wieku (ok. 1233 r.) w klasztorze kanonik□łw latera□□skich w Trzemesznie w oparciu o klasztornie notatki i spis inwentarza posiad□□o□□ci zakonnych, sporzÄ□dzonego w latach 1216-1223. SporzÄ□dzanie w tamtym czasie tego rodzaju dokument□łw i fa□□szowanie potwierdze□□ nada□□ ksiÄ□□żÄ□cych na rzecz klasztor□łw by□□o szeroko stosowanÄ□ praktykÄ□. Nie mia□□o to jednak nic wsp□łlnego z tym, by zakonnicy przypisaÄ□ mieli sobie co□□ co do nich nie nale□ża□□o. Chodzi□□o raczej o zabezpieczenie swojego stanu posiadania poprzez posiadanie dokumentu wystawionego przez w□□adcÄ□ w kt□łrym ten potwierdza w□□asno□□Ä□ klasztoru oraz jego przywileje. Szczeg□łlnie wa□żne by□□o to w przypadku potwierdzenia nada□□ dokonanych przez mo□żnow□□adc□łw.

W przypadku interesujÄ□cego nas falsyfikatu, czyli dokumentu dla kanonik□łw regularnych w Trzemesznie, kt□łrego rzekomym wystawcÄ□ mia□□ byÄ□ Mieszko III Stary, rzecz ma siÄ□ podobnie. Dokument jest tak skonstruowany, □że zawiera wszystkie nadania na rzecz klasztoru od czas□łw jego powstania i wymienia i nie tylko wsp□ł□□czesne mu nadania ksiÄ□□żÄ□ce jak i potwierdzenia nada□□ w□□adc□łw wcze□□niejszych lecz te□ż du□żÄ□ liczbÄ□ nada□□ rycerstwa i mo□żnow□□adztwa czynionych na rzecz klasztoru w Trzemesznie.

W zwiÄ□zku z faktycznym czasem powstania dokumentu raczej trudno twierdziÄ□, □że pod rokiem 1145 odnotowano pierwszÄ□ wzmiankÄ□ o Przedborzu. Jednak□że nie □□wiadczy to te□ż o tym, □że w roku 1145 Przedb□łrz nie istnia□□. Falsyfikat sporzÄ□dzony na podstawie klasztornych zapisk□łw i klasztornego inwentarza zosta□□ bowiem spisany w chronologicznej kolejno□□ci sporzÄ□dzania ksiÄ□□żÄ□cych nada□□. InteresujÄ□cy nas wpis na temat osady przedborskiej jest usytuowany w miejscu gdzie Mieszko III Stary potwierdza nadania swojego ojca Boles□□awa Krzywoustego, czyli nadanie to musia□□o nastÄ□piÄ□ przed rokiem 1138, w kt□łrym to Boles□□aw Krzywousty zmar□□.

Tak wiÄ□c Przedb□rz jako o□□rodek osadniczy istnia□□ przed rokiem 1138.

Falsyfikat trzemesze□□ski - zdjÄ□cie z wystawy w Archikatedrze Gnie□□niejskiej (□□r□d□□o: Internet).

Przedb□rz w falsyfikacie wymieniony jest wraz z Sulejowem i Inow□□odzem:

„Inoulodz ecclecia beati Egidij cum duabus uillis cum thabernis, cum theloneis per ipsum fluuium, Predbor, in Sulugev, in ipso Inououldz”

Co przet□□umaczyÄ□ mo□na, i□ Boles□□aw Krzywousty przekaza□□ kanonikom z Trzemeszna Ko□□ci□□□ □□w. Idziego w Inow□□odzu z dwoma wsiami z karczmami, komorami celnymi przez tÄ□ rzekÄ□ [PilicÄ□] w Przedborzu i Sulejowie oraz w tym□e [Inow□□odzu].

Powstanie w tych miejscach kom□r celnych zwiÄ□zane jest z brodami na rzece, kt□re stanowi□□y dogodnÄ□ przez niÄ□ przeprawÄ□.

Uposa□enie to klasztor zyska□□ od ksiÄ□cia Boles□□awa w zwiÄ□zku z odnowieniem dzia□□alno□□ci klasztoru i sprowadzeniu do Trzemeszna kanonik□w latera□□skich, po wcze□□niejszym upadku kanonii na skutek najazd□w z Pomorzanami lub walk wewnÄ□trznych miÄ□dzy Boles□□awem Krzywoustym a jego bratem Zbigniewem. Darowizna ksiÄ□cia z□□o□ona m.in. z wsi i kom□r celnych na Pilicy by□□o uzupe□□nieniem nada□□ jego poprzednik□w. Bez wÄ□tpienia akt taki znalaz□□ odd□□wiÄ□k w klasztornych zapiskach na podstawie sporzÄ□dzono falsyfikat.

Nadanie dotyczy□□o wsi i op□□at pobieranych z komory celnej istniejÄ□cej przy przeprawie na Pilicy we wsi Przedb□rz. Falsyfikat potwierdza istnienie w Przedborzu taberny (karczmy), kt□rÄ□ r□wnie□ ksiÄ□□Ä□ nada□□ klasztorowi. Nadanie ksiÄ□□Ä□ce dotyczy□□o ju□ istniejÄ□cej komory celnej i taberny. Prawdopodobnie, jak uwa□a profesor J□zef Dobosz z UAM w Poznaniu, za□□o□one one zosta□□y albo przez W□□adys□□awa Hermana (1079-1102) lub wcze□□niej przez jego brata Boles□□awa □$ mia□□ego (1058-1079).

Taberna, czyli karczma, by□□a naturalnÄ□ instytucjÄ□, jaka powstawa□□a przy przeprawach przez rzekÄ□ i w miejscach poboru c□□a. By□□a ona nie tylko miejscem odpoczynku, sprzeda□y trunk□w i posi□□k□w dla podr□□nych. By□□a te□ miejscem wymiany towarowej i handlu. Przy tabernie czÄ□sto funkcjonowa□□y ku□□nie, wyrabiano pieczywo czy szlachtowano zwierzÄ□ta. Zaspokaja□□o to nie tylko potrzeby podr□□nych ale i ludno□□ci miejscowej. Pobierano te□ w niej nale□ne w□□adcy daniny i podatki. Taberna opr□cz funkcji konsumpcyjno-produkcyjnej by□□a te□ wa□nym o□□rodkiem □ycia spo□□ecznego. CzÄ□sto z braku □□wiÄ□ty□□ w tabernach organizowano uroczysto□□ci ko□□cielne, takie jak np. chrzty. Prowadzi□□ jÄ□ zazwyczaj niewolny karczmarz z nadania ksiÄ□cia. Opr□cz karczmarzenia zajmowa□□ siÄ□ on warzenim piwa i wyrobem miod□w pitnych jak r□wnie□ rolnictwem i chodowlÄ□ zwierzÄ□t.

Na podstawie odkryÄ□ archeologicznych w r□□nych miejscach w Polsce, wiemy, □e taberny sk□□ada□□y siÄ□ z kilku zabudowa□□. Opr□cz budynku, w kt□rym podejmowano go□□ci i wspomnianej ku□□ni istnia□□y stajnie, browar i s□□odownia. Budynek g□□□wny sk□□ada□□ siÄ□ za□□ z izb go□□cinnych, mieszkania samego karczmarza, komory oraz kuchni.

Z biegiem lat przy przeprawie przez rzekÄ□ oraz przy tabernie rozwinÄ□□□a siÄ□ wiÄ□ksza osada o charakterze targowym nastÄ□pnie zamieniona w o□□rodek miejski.

ReasumujÄ□c wszystkie wiadomo□□ci, te zawarte w falsyfikacie jak i te zwiÄ□zane z jego powstaniem, stwierdziÄ□ mo□na, □e Przedb□rz jest starszy ni□ data jakÄ□ nosi falsyfikat i to sporo, za□□ sam falsyfikat ten fakt potwierdza.

Nale□y jeszcze wyja□□niÄ□ dlaczego falsyfikatowi trzemesze□□skiemu przypisano w□□a□□nie datÄ□

28 kwietnia 1145 roku. Zapewne nie jest to dowolna kombinacja nadana przez fa□□szerza - autora tego dokumentu. Sprawa dlaczego ta, a nie inna data pozostaje otwarta. Wyja□□nienie tej zagadki przynios□□o by na pewno zbadanie klasztornych zapisek. Wielu historyk□łw przychyla siÄ□ jednak do zdania, □źe w dniu tym musia□□y mieÄ□ miejsce jakie□□ wiÄ□ksze nadania na rzecz zakonu ze strony ksiÄ□□źÄ□t piastowskich i mo□źnych podczas jakiego□□ odbytego przez nich zjazdu. Data widniejÄ□ca w falsyfikacie mog□□a zostaÄ□ przeniesiona z jakiego□□ dzisiaj nieznanego dokumentu ksiÄ□cia lub mo□źe odnosi siÄ□ ona do kt□łrego□□ z licznych wydarze□□ zamieszczonych przez trzynastowiecznego fa□□szerza w narracji falsyfikatu z datÄ□ 1145. Kilka zanotowanych tam wydarze□□ mog□□o odnosiÄ□ siÄ□ do wiosny 1145 roku.

W □□wietle powy□źszego trudno jest uznaÄ□ datÄ□ 28 kwietnia 1145 roku za pierwszÄ□ historycznÄ□ wzmiankÄ□ o Przedborzu. Nie zaprzecza to jednak faktowi, □źe jak ju□ź wspomniano, osadnictwo na terenie miasta siÄ□ga znacznie dalej poza tÄ□ datÄ□. W □□wietle znanych nam dokument□łw jedynÄ□ pewnÄ□ datÄ□ o jakiej mo□źna powiedzieÄ□, □źe jest pierwszÄ□ historycznÄ□ pod kt□łrÄ□ wymieniono Przedb□łrz jest 9 lipca 1239 roku. Data ta odnosi siÄ□ do wydarzenia bezpo□□rednio zwiÄ□zanego z nadpilckim miasteczkiem, kt□łrym by□□ zjazd ksiÄ□□źÄ□t piastowskich w Przedborzu, co po□□wiadcza dokument wystawiony w tym dniu przez ksiÄ□cia sandomierskiego Boles□□awa V Wstydliwego.

Niestety nie uda□□o mi siÄ□ pozyskaÄ□ zdjÄ□cia falsyfikatu trzemesze□□skiego. Przechowywany on jest w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnie□□nie. Na mojÄ□ pro□□bÄ□ o udostÄ□pnienie zdjÄ□cia cyfrowego uzyska□□em odpowied□□odmownÄ□:

Szanowny Panie,
spe□□nienie Pa□□skiej pro□□by nie jest niestety mo□źliwe.
Po zako□□czeniu remontu, czyli od jesienie tego roku, bÄ□dziemy siÄ□ starali, na miare naszych bardzo ograniczonych mo□źliwo□□ci, fotografowaÄ□ zasoby dyplom□łw. Na sfotografowanie czeka jeszcze oko□□o p□ł□□tora tysiÄ□ca dokument□łw. Zajmie to na pewno wiele lat.
Ze wzglÄ□d□łw ergonomicznych oraz konserwatorskich nie jest mozliwe wyciaganie z magazyn□łw pojedynczych dyplom□łw dla ich fotografowania.
Uprzejmie proszÄ□ uznaÄ□ niniejszÄ□ sprawÄ□ za zamkniÄ□tÄ□.

ks. Micha□□ So□□omieniuk

Archiwum Archidiecezjalne w Gnie□□nie
ul. Kolegiaty 2
62-200 Gniezno

Odpowied□□taka wywo□□a□□a moje zdziwienie, poniewa□ź nidy w □źadnym z archiw□łw, bibliotek czy te□ź w muzeach nie odm□łwiono mi wykonania p□□atnej reprodukcji dokumentu, o kt□łry wystÄ□pi□□em. Dlatego te□ź w tek□□cie tym mogÄ□ zaprezentowaÄ□ zdjÄ□cie falsyfikatu znalezione w sieci.

Pawe□□ ZiÄ□ba - cz□□onek Towarzystwa Mi□□o□□nik□łw Przedborza

Bibliografia:

I. Cie□□la, "Taberna wczesno□□redniowieczna na ziemiach polskich",[w:]"Studia wczesno□□redniowieczne", tom IV, Wroc□□aw 1958.

J. Dobosz, "Dokument Mieszka III Starego dla kanonik□łw regularnych w Trzemesznie (28 kwietnia 1145)", [w:]"Gniezno.Studia i materia□□y historyczne", tom IV, Gniezno 1995.

T. Manteuffel, "Historia Polski", Łódź 1957.

Korespondencja autora z dr hab. Józefem Doboszem z UAM w Poznaniu.

Tłumaczenie tekstów łacińskich dr hab. Józef Dobosz.